

КИЧИК МАКТАБ ЁШИ ЎҚУВЧИЛАР КОМПЕТЕНТЛИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ БАЪЗИ ЖИХАТЛАРИ

ЖДПИ ўқитувчиси Мамарайимова Раъно Усмановна

Аннотация: Мавзуда бугуннинг долзарб муаммолари, ўқувчиларнинг компетентлик сифатларини ривожлантиришнинг психологик жиҳатлари ёритилган.

Калит сўзлар: компетентлик, ижтимоий компетенция, ҳамкорлик, хулқ-атвор, билим, кўникма, малака, англаш.

Янги минг йилликда халқимизнинг тараққиёт йўлида турли муаммолар мавжуд экан, аввало, уларнинг тўғри ечимини топиш зарур. Бу Асосан ўзлигини англаётган инсонларга, ижтимоий ҳаётда ўз мавқеига эга бўлган зиёлиларга боғлиқ. Бизнинг вазифамиз фан-техникани юксак савияда эгаллаган, жаҳон стандартлари даражасидаги мустақил фикрловчи, интеллектуал кўрсаткичи юқори бўлган ёшларни тарбиялашдир.

Аввало этимологик жиҳатдан бу тушунча яъни Компетентлик – бу бирор соҳада самарали фаолият юритиш учун зарурий тажриба ва керакли билимлар, компетенциялар тизимидир.

Шу сабабли компетентлик “ноанъанавий вазиятлар, қутилмаган ҳолларда мутахассиснинг ўзини қандай тутиши, мулоқотга киришиши, рақиблар билан ўзаро муносабатларда янги йўл тутиши, ноаниқ вазифаларни бажаришда, зиддиятларга тўла маълумотлардан фойдаланишда, изчил ривожланиб боровчи ва мураккаб жараёнларда ҳаракатланиш режасига эгаллик”ни англатади.

Умуман, В.Н.Куницына кўп йиллик илмий тадқиқотлари натижаларига асосланиб, ижтимоий компетентликнинг қуйидаги турларини ажратиб кўрсатади: компетентлик; коммуникатив компетентлик; ижтимоий-касбий компетентлик; ўз-ўзини аниқлаш (эго-компетентлик) ҳақида хулоса чиқаради.

Шу билан бирга И.А.Зимняя компетентликни инсонга ижтимоий таъсирига кўра, ижтимоий ҳамкорлик (жамият, жамоа, оила, дўстлар, ҳамкорлар билан зиддиятлар ва улардан қайтариш, ҳамкорлик, бағрикенглик, ижтимоий сафарбарлик) ва муомала компетентлиги (оғзаки, ёзма, суҳбат, монолог; билим ва анъаналарга риоя қилиш, этикет; маданий ва хорижий алоқалар; бизнес; коммуникатив вазифалар)га каби турларга ажратади . [1.37].

Е.В.Коблянскаянинг тадқиқот ишида ижтимоий компетентликни “”Мен” муносабатини тушуниш - жамият, тўғри ижтимоий йўналишни танлай олиш, ушбу йўналиш бўйича ўз фаолиятини ташкил этиш” сифатида кўриб чиқади. Унинг фикрича ижтимоий компетентлик – “... бу шахсий сифат бўлиб - кишининг ижтимоий нормалар билан боғлиқ ушбу жамият аъзоси сифатидаги меҳнат фаолиятидир, бунда жамият ҳаёти унинг аъзолари ўртасидаги ўзаро алоқани тартибга солади . [1.24].

Компетентлик тузилмасида ижтимоий компетентликка алоҳида ўрин берилган бўлиб, у ўзида турли ҳаётий соҳалардаги ижтимоий ҳамкорликка бўлган қобилият ва ижтимоий мослашувчанликни акс эттиради.

Ижтимоий компетентлик қўйидаги компонентлари мавжуд бўлиб, ушбу компонентлар турли ёш даврларидаги инсонларда жамиятдаги ижтимоий институтларнинг тузилиши ва фаолият олиб боришига доир маълумотларни, ижтимоий ролга қўйилган талаблар ва кутишларга оид билимларни, ижтимоий ролга хос бўлган хулқни эгаллаш малакасини, умуминсоний нормалар ва қадриятларга оид ҳамда кишининг ўзи ҳақидаги тасаввурлари, ўзини ижтимоий субъект сифатида идрок этиш билан боғлиқ бўлган самарали ижтимоий ҳамкорлик кўникмалари ва малакаларини шакллантиради. Ижтимоий компетентликни шаклланиши инсонлардан қўйидаги ижтимоий хулқ малакаларини ҳам талаб этади.

- ўзаро биргаликдаги ҳаракат малакалари;
- стресс(зўриқиш)ли вазиятлардаги адекват хулқ малакалари;
- ижобий мулоқот малакалари;
- бошқаларни тушуниш ва ўз-ўзини баҳолаш малакалари;
- ўз хулқини идора этиш малакалари;
- ҳиссий ҳолатлар ва эмоцияларни бошқариш;

Ижтимоий компетенция-ижтимоий малакалар (мажбуриятлар) ҳисобланиб, кишига жамият ҳаётидаги нормалар ва қоидаларни адекват (ўзаро мос) тарзда бажариш имкониятини беради ва инсон ўз навбатида ўз менининг англай бошлайдиган илк болалик даврларидан бошлаб ушбу нормалар ва қоидаларни ота-онасининг ёрдами билан эгаллай бошлайди.[3.54]. Маълумки олдинги таълим кўпроқ академик билимлар беришга қаратилган бўлса, бугунги кунда ўсиб келаётган ёшларнинг чуқур назарий билимларга эга бўлиши билан биргаликда, уларнинг амалий кўникмаларини ривожлантиришга алоҳида аҳамият қаратилмоқда. Кичик мактаб ёши ўқувчиларининг изчил равишда ўзининг компетентлик сифатларини ривожлантириб бориш йўлида амалий ҳаракатларни ташкил этиши муаммоси психологиядаги етакчи муаммолардан биридир. “Ижтимоий компетентлик асосини жамият, ундаги хулқ-атвор усуллари ва қоидалари ҳақидаги билимлар ташкил этар экан, мактаб ўқувчиси учун жамият, кенг (дунё, мамлакат) ва тор (оила, мактаб, маҳалла) даврада акс этади”. [3.55]. Унинг муаммоларни ҳал этиш билан боғлиқ мустақил билиш, ижтимоий-фуқаролик, ижтимоий-меҳнат, маданий-хордиқ каби компонентлар киритилади.

Кичик мактаб ёши ўқувчилар ўз компетентлик сифатларини ривожлантириб бориши учун ўз устида ишлаши қўйидагиларда ўзаксини топади:

- муваффақиятга эришиш мотивациясини бошқара олиш;
- ўқув фаолиятини такомиллаштириб бориш;
- фаолиятга танқидий ва ижодий ёндашиш;
- ўртоқлари билан ижодий ҳамкорликка эришиш;
- иродавий сифатларини ривожлантириб бориш;

- ишчанликқобилиятини ривожлантириш;
- креативлик хусусиятларини ривожлантириб бориш;
- салбий одатларни бартараф этиб бориш;
- ўзига объектив баҳо бериш;
- ижобий сифатларни ўзлаштириш чораларини излаш йўлида олиб борадиган амалий ҳаракати унинг ўзустидан ишлашни ифода қилади.

Шунинг учун Кичик мактаб ёши ўқувчилар компетентликларини ривожлантиришнинг муҳим йўллари билан бири, болада ўзини ўраб турган кишилар билан биргаликда ҳаракат қила олиш, ўзини тутиш усулларига доир билимларни шакллантиришдан иборат. Ушбу ҳолатда ижтимоий мослашиш учун ўзаро ҳамкорликдаги фаолияти жобий таъсир кўрсатади, ўқувчи ўз тенгдошлари ва катталар билан биргаликда фаолият олиб боради. Ўз фикрини бошқаларникидан ажрата олиш туфайли ўқувчи ўз шахсий “Мен”нинг имкониятларини чамалай олади, кўпгина ҳаётий вазиятларунинг хулқ-атвори, ўзини тутишига боғлиқ эканлигини тушуниб етади, шу аснода муаммоли вазиятларни ҳал этиш кўникмаларини эгаллайди.

Бу асосда Кичик мактаб ёши ўқувчиларида муваффақиятга эришиш мотивациясини бошқара олиш хусусияти, фаолиятга танқидий ва ижодий ёндашиши, ўртоқлари билан ижодий ҳамкорликка эришиш, иродавий, ишчанлик қобилияти, креативлик хусусиятлари ва салбий одатларни бартараф этиб бориши учун имкониятлар яратилади. Бунинг учун дарс жараёнида ҳам итурли интер фаол усуллардан фойдаланилса мақсадга мувофиқ бўлади

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларга “Думалоқ стол методи” асосида фаол ўқитиш методидан фойдаланиб дарс ташкил этилса, болалар фаолиятга танқидий, ижодий ёндашиш, ҳамкорликда ишлашни ва таҳлил қилишни ўрганишади.

Масалан, Топшириқ ёзиб қўйилган қоғоз варағи давра бўйлаб ўтказилади. Хар бир ўқувчи ўзининг жавоб вариантини ёзиб қўяди ва варақни бошқа ўқувчига узатади. Хамма ўқувчилар ўз жавобларини ёзиб қўйишади, кейин муҳокама бўлади. Нотўғри жавоблар учиради, тўғри жавобларнинг сонига қараб ўқувчининг билимларига баҳо берилади. Бу методни фақат ёзма шаклда эмас, балки оғзаки шаклда ҳам қўллаш мумкин. [4.112].

Берилиши мумкин бўлган топшириқларга мисоллар..

- Ўзбек тилида нечта унли товуш бор ва улар қайсылар...
- Ўзбек тилида нечта ундош товуш бор ...
- Бўғин нима ...
- Гап нималардан тузулади ...
- Нутқнинг қандай турларини билдингиз ...
- Ном билдирган сонларга мисол келтиринг ...
- Ҳаракатни билдирган сўзларга мисол келтиринг ...
- Белгини билдирган сўзлар қайсылар ...

Шуни эсда тутиш керакки , яхши кўйилган савол ,бу-жавобнинг ярмисини ўзига жо қилган саволдир.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш мумкинки, Кичик мактаб ёши ўқувчиларда компетентлик сифатлари ривожланишга қаратилган ҳаракатлар асосан мактабданок бошланади. Жумладан: турли фан тўғаракларига бориши, ўзи хоҳлаган фани бўйича фан асосларининг назарий ва амалий асосларини чуқур ўрганиш мақсадга мувофиқ бўлса, фан олимпиадаларида фаол иштирок этиши асосида компетентлик сифатларини ривожлантириб бормоғи ва шу кабиларни тайёрлаш кўникмаларига эга бўлиши керак, шунингдек, таълимнинг фаол усулларини (тренинг дарслари, кўрғазмали дарс, аукцион дарс ва ҳоказо) ҳам ўзлаштириб олган бўлиши керак. Шундай қилиб, компетентлик -шахс установкалари ва маънавий кадриятлари, шахсий психологик хусусиятлар тизимига асосланувчи, ўзаро бир-бирига яқин ижтимоий компетенциялар мажмуаси бўлиб, индивидга жамиятга қўшилишга ва турли ижтимоий ролларни самарали бажаришга имконият беради. Албатта ёшларда компетентлик сифатлари ривожланиши учун имконият бўлади, мактабда ижтимоий фойдали фаолият мотивацияси ривожланади ва мустаҳкамланади..

Фойдаланилган адабиётлар

1. Андреева Г.М. Социальная психология. М., Аспект пресс, 1996.37с
- 2.Белицкая Г.Э. Социальная компетенция личности. Сознание личности в кризисном обществе. М.,-Масягина1995.-24 с.
- 3.Г.П. Формирование социальной компетенции будущих педагогов: Автореф. дис. канд.пед.наук. – Астрахань, 2008. –54,55с.
- 4.Kamolova, S. (2021). ПРОБЛЕМА РАСШИРЕНИЯ И РАЗВИТИЯ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2692>
- 5.Shirin Kamolova, ПСИХОЛОГИЯ ТАРИХИ ДАРСЛАРИДА ФАРОБИЙНИНГ “АҚЛ ТЎҒРИСИДАГИ” РИСОЛАСИ, Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №67 (science.i-edu.uz, jspi.uz)
- 6.Shirin Kamolova, ТАЛАБАЛАР ИЛМИЙ ДУНЁ?АРАШИНИ БОЙИТИШ МУАММОЛАРИ , Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №51 (science.i-edu.uz, jspi.uz)
- 7.Shirin Kamolova, РОЛЬ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ И ГАРМОНИЧНО РАЗВИТОЙ ЛИЧНОСТИ , Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №51 (science.i-edu.uz, jspi.uz)
- 8.Shirin Kamolova, Feruza Yusupova, THE IMPORTANCE OF COGNITIVE PROCESSES IN THE FORMATION OF A SCIENTIFIC WORLDVIEW AMONG STUDENTS, Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №17 (science.i-edu.uz, jspi.uz)

9. Shirin Kamolova, Формирование научное мировзрения студентов , Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №25 (science.i-edu.uz, jspi.uz)
10. Shirin Kamolova, Иқтидорли ўқувчилар тарбияси ва айрим жиҳатлари, Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №68 (science.i-edu.uz, jspi.uz)
11. Shirin Kamolova, Шахс шаклланишида оиланинг ижтимоий психологик жиҳатлари , Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №78 (science.i-edu.uz, jspi.uz)
12. Shirin Kamolova, Баркамол авлодни тарбиялашнинг устувор йўналишлари, Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №51 (science.i-edu.uz, jspi.uz)
13. Shirin Kamolova, Педагогические взгляды Абу Али ибн Сины (Авиценны), Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №78 (science.i-edu.uz, jspi.uz)
14. Shirin Kamolova, Ёшларга модул тизими асосида таълим беришнинг аҳамияти, Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №79 (science.i-edu.uz, jspi.uz)